

ekonomicky aktivním členem je vysoký počet vyživovaných osob. Zvláště ohrožené omezenou možností spotřeby jsou domácnosti, ve kterých je zaměstnán pouze jeden člen, a neúplné rodiny, ze kterých více než jedna čtvrtina žije pod hranicí sociálního minima. Ohroženost neúplných rodin autor dokládá i faktem, že pod hranicí existenčního minima žije každé patnácté dítě z neúplné rodiny.

Z rozboru domácností nepracujících důchodců vyplývá, že nejvyšší míra ohrožení omezenou možností spotřeby se vyskytuje u podsouboru nejstarších a nejmladších důchodců.

V závěru studie se autor zamýšlí nad náměty pro možná opatření v této sociálně-politické oblasti. Za nejdůležitější považuje pravidelné přizpůsobování výše dávek pohybu průměrné mzdy, zejména u nejnižších důchodů, kde je důchod jediným zdrojem obživy. Za nežádoucí považuje úpravu zákonných norem, týkajících se dvojic důchodců odkázaných na jeden příjem a rodin důchodců se závislými dětmi. K úvaze dává i prozkoumání možnosti opatření ve prospěch důchodců starších sedmdesátí let a invalidních důchodců se závislými dětmi. Všem těmto skupinám by měly věnovat pozornost jak národní výbory, tak i podniky v rámci svých plánů sociálního rozvoje.

Studie Miroslava Hiršla je zatím poslední z řady prací, ve kterých se zabývá problematiku sociálně potřebných občanů. Je příkladným dokladem užitečnosti a účelnosti využití dat ze sčítání lidu a mikrocensů. Právě jeho sociologické analýzy se staly podkladem pro úpravu důchodového zabezpečení pracujících a stanovení hranice sociální potřeby, od které je možno poskytovat hmotnou pomoc z prostředků doplňkové péče.

Liliana Nerudová

A. G. Charčev: **Brak i semja v SSSR.** (Druhé, přepracované a doplněné vydání. Moskva, Mysl 1979, 366 s.)

Když vyšlo před patnácti lety, v roce 1964, první vydání Charčevovy knihy, stalo se milníkem v sovětské sociologii rodiny. Byl to zakladatelský čin, který shrnul a uspořádal soudobý stav vědomostí o sovětské rodině, podal přehled o stavu bádání, formuloval základní teoretická a metodologická východiska, vytýčil půdorys a stanovil perspektivy pro další vývoj. Byla to knížka, která Charčeva postavila jednoznačně do čela sovětských matrimonologů a získala mu i široké mezinárodní uznání.

Vychází-li dnes *Brak i semja v SSSR* podruhé, není to prostá reedice. Společenský vývoj i věda o rodině prodělaly za tu dobu téměř jedné generace ohromný vývoj; rodiny dětí se podstatně liší od rodin, z kterých vycházejí, mají jiné potřeby, možnosti i podmínky rozvoje. Jak píše autor v úvodu, došlo zejména k „podstatnému rozšíření možnosti pro upevnění rodiny a zvýšení její sociální role“ (s. 3). Na druhé straně ovšem postavil prudký společenský rozvoj sovětskou rodinu před řadu protikladů, problémů a obtíží, jejich řešení je naléhavé a činí aktivní demografickou politiku nezbytnou. Sociologie rodiny odpovídá na tento vývoj výrazným posunem důrazu z jednoho typu tématu na druhý, prohloubením záberu, přehodnocením některých starých závěrů a předpokladů. Také na západě se mění témata, směr pozornosti, teoretická východiska a praktické závěry sociologie rodiny. Hovoří se tu o „sexuální revoluci“, o radikální změně vnitřní struktury i funkcí rodiny a sociální výzkum i teorie hledají odpovědi na otázky po dalším směru tohoto dramatického vývoje; a snaží se s nimi vypořádat. Obsahuje, tak jako už první vydání, velmi solidní změnamy, jako sociologie rodiny.

Nové vydání Charčevovy knihy reflektuje všechny tyto změny, reaguje na ně a snaží se s nimi vypořádat. Obsahuje, tak jako už první vydání, velmi solidní historicko-teoretický úvod, který zařazuje výzkum rodiny do širšího rámce sociologické teorie a staví ho na pevný základ marxistické filozofie a historiografie. Hlavní sledovaný historický proud týká se samozřejmě vývoje instituce rodiny v evropské feudální a kapitalistické společnosti s průhledy daleko před náš letopočet; mezi cito-

vanými prameny je Starý zákon i zákoník Chamurabiho. S podobou historickou akribií se setkáme v západních publikacích o rodině jen zcela výjimečně, ačkoli se jedná o historii této instituce práve v západoevropském kulturním kontextu.

Charčev ovšem dovádí přehled teoretického vývoje nemarxistické sociologie rodiny do současnosti a jeho kniha se vyznačuje takovou znalostí relevantní literatury anglosaské, francouzské i německé, jaká je u nás zcela neobvyklá. Ze zahraniční marxistické literatury cituje polské prameny a není zřejmě jeho chyba, že česká či slovenská sociologie rodiny v jeho bibliografii chybí.

Hlavní těžiště knihy však spočívá v kapitolách, soustředěných na strukturu, dynamiku a problémy současné sovětské rodiny. Tato část je bohatá daty, doplněnými v časových řadách všude až do současnosti; zde se právě kniha v druhém vydání nejvíce změnila. Nejde ovšem jenom o doplnění; pozoruhodná je zejména změna důrazu, otevření stránek knihy novým problémům a novým pohledům. Data z výzkumů a statistiky ze sedmdesátých let právě nejdůležitější ukazují, jak jiná je situace a jak jinak tedy musí být formulovány problémy, než byly v době prvního vydání, které vycházelo z dat a faktů padesátých let.

Každá přepracovaná reedice stojí ovšem před problémem vnitřní konsistence, problémem, jak zahradit švy mezi starým a nově vzniklým textem, mezi původním a novým pohledem. Tyto dvě vrstvy jsou v Charčevově práci na některých místech zřetelně vidět. Starší vrstva cituje například výzkumy z počátku šedesátých let, které zjišťovaly, že 76,2 % dotázaných snoubenců vypovídá, že „hlavní podmínkou pevného a šťastného manželství je láska“ a jiný, kde „94 % dotázaných odpovědělo, že sňatek z lásky je mravním ideálem, o který je třeba vytrvale usilovat“ a uzavírá: „Tyto výsledky svědčí o tom, že morální přístup k manželství se stal v sovětské společnosti převládajícím“. Nová vrstva cituje pak o kapitole dále statistiky ze sedmdesátých let, které zjišťují v téže populaci, že každé páté manželství se rozpadá do dvou let, na tři sňatky připadají už dva rozvody a jejich počet stále stoupá, takže ve velkých městech je poměr sňatků a rozvodů dva ku jedné; že porodnost, zejména ve velkých městech, ale v evropské části Sovětského svazu vůbec, je velice nízká a v sedmdesátých letech už nedosahuje ani prosté reprodukční míry, atd.

Dostáváme se tím na zcela jinou úroveň analýzy; vidíme, že ony sňatky založené na lásce a mezi lidmi, jež jí připisují takovou hodnotu, vykazují velmi malou trvanlivost a klademe si otázku, co pod tím slovem měli dotázaní na mysli a je-li tento typ sňatku základem morálního přístupu k manželství, resp. postihuje-li tento typ dotazu skutečně spolehlivé informace a dává-li podklad pro závěry platné ve vědě o manželství. Charčev v závěrečných kapitolách knihy klade tedy zcela přirozeně důraz na výchovu k manželství a rodičovství (i když podle našeho názoru poněkud přeceňuje její možnosti, zejména pokud ji chápe úzce a specializovaně, pokud příliš psychologizuje a pedagogizuje) a zejména je podnětná jeho výzva k intenzivní práci na rozvoji metodologie výzkumné práce. Sympaticky působí v tomto kontextu i důraz na odklon od obecných témat k speciálním, od dedukce k indukci.

Druhé vydání Charčevovy knihy znamená tedy mnohem více než prostou reedici a je opět výrazným milníkem na cestě rozvoje sovětské matrimonologie. Máme v něm příklad koncepčního přístupu k budování a rozvoji socialistické disciplíny, jejíž klíčový význam pro socialistickou společnost je stále zjevnější.

Ivo Možný

Filípec J.—Filípcová B.: Socialistický způsob života — skutečnost i program. (Praha, Horizont, 1980, 197 s.)

Způsob života, životní styl, popřípadě kvalita života — to jsou v současné době otázky, jež jsou v ohniisku zájmu společenských věd, sociologii nevyjímaje. Evidenci této skutečnosti je i další kniha našich předních odborníků na tuto problematiku, Blanky a Jindřicha Filípcových „*Socialistický způsob života — skutečnost i program*“. Jak již napovídá název, autoři se pokusili o konfrontaci idejí programu vývoje k žá-